

neyei, a Forum Könyvkiadó, a Magyar Tanszék, a Híd s ezek munkatársai tartoznak, akik a hatalommal szövetkezve, annak megbízásából tették nyomorékká, hazuggá a vajdasági irodalmat, emeltek álértékeket értékekké. Ahogy nem több rögeszménél az a Bori Imre ellen felhozott vád sem, hogy függetleníteni akarja a vajdasági irodalmat az egyetemes magyar irodalomtól, ezért tárja fel a vidék évszázadokra visszanyúló művelődési, irodalmi múltját – holott épp ezáltal hangsúlyozza szerves odatartozását, nemkülönben azzal, hogy az avantgárdról és Móriczról, József Attiláról és Kosztolányiról, Krúdyról és Mándyról, Nagy Lászlóról és Juhász Ferencről, Jókairól és Déryről, a két Cholnokyról és Németh Lászlóról írt fontos tanulmányokat –, ugyanúgy nem több téveszménél az a gondolat sem, hogy a „Vajdaságban a politika elsősorban az értekező prózán keresztül igyekezett egyenirányítani az irodalmi életet”. Kétségtelenül létezett irányítás, de az egészen másként történt. Biztos, hogy sem a kritikusok, sem az említett intézmények nem kaptak állami mandátumot arra, hogy sterilizálják a vajdasági irodalmat, hogy megfojtsák az egészséges kritikai gondol-

kodást, megakadályozzák a „normális kulturális rezonancia kialakulását”, hogy misztifikálják az avantgárdot (ami Vajda szerint „szokatlan szókapcsolatok”, „cínikus körmönfontosság” csupán), arra kényszerítsék az írókat, hogy a megjelenés érdekében mondjanak le a „mű belvilágának” megalkotásáról. Nem utolsósorban pedig nem lehet a kritika vétke, hogy a műközpontú vizsgálódást szorgalmazta és érvényesítette.

Vajda könyve nem az irodalomért, hanem az ő felfogásával nem egyező szemlélet ellen íródott.

Ha ironizálni lenne kedvem, mondhatnám, a vajdasági magyar irodalom éppen ezzel, a létét, gyökereit és eredményeit kétségbe vonó, rögeszmékből építkező „irodalomtörténettel” lett nagykorú. Igaz, Vajda – Bori Imrével ellentétben – rendszert nem teremt, sőt egyetlen új adattal sem szolgál, nem az építés, hanem a rombolás igényével fog tollat, de azt kétségbevonhatatlanná teszi, hogy az egyetemes magyar irodalomnak van egy sajátos jegyekkel is rendelkező, vajdaságinak nevezhető ága.

Gerold László

DÉRY TIBOR: *LIA. KORAI ELBESZÉLÉSEK 1915–1920*

Sajtó alá rendezte és az előszót írta Botka Ferenc, Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 1996, 212 l. (Déry Archivum, 1).

A kötet a *Lián*, a címadó kisregényen kívül Déry Tibor hét ifjúkori novelláját tartalmazza. A *Schwarz úr öngyilkossági kísérlete* a Petőfi Irodalmi Múzeum Déry-hagyatékából került elő. Botka Ferenc a tintával írt kézirat hátradülő betűi alapján, az író édesanyjához szóló egykorú levelei-

nek írásképét is figyelembe véve 1914–1915-re datálja, első helyen és első ízben adja közre. *A két nővér* (1917), az *Ellopott élet* (1918), a *Novella* (1918), *A próba* (1919) és a *Salamon tornya* (1920) a Nyugatban jelent meg először, *A bábú* (1920) a temesvári Szemlében keltette fel

a „jól megcsinált”, fordulatos cselekményhez szokott olvasók érdeklődését.

A *Liát* a fiatal Déry az *Érdekes Újság* pályázatára nyújtotta be 1916 második felében, és második díjat nyert vele. A zsűrinek Osvát Ernő is tagja volt, ő adta közre az akkor még pályája peremén álló ismeretlen író munkáját a *Nyugatban* (1917). A folyóirat később a szemérem elleni vétségért kirótt büntetést is kifizette. Botka Ferenc a kisregény s a novellák első és esetleges további megjelenésének pontos helyéről, a kézirat meglétéről vagy hiányáról, a szöveg módosulásáról, tárgyi és életrajzi vonatkozásairól mindig gondos tájékoztatást ad.

E munkáit Déry érett fővel éretlen zsengeknek tekintette, és életmű-sorozatából kihagyta. Kötetbe foglalásuk ma mégis indokolt: az opus-szám nélküli művek is részei az életműnek. Mindegyik ma is érdekes olvasmány. E korai kísérletek váratlan fordulataikkal a későbbi novellaírókat előlegezik. A cselekményépítés epizodikus vargabetűivel (*Lia*) a majdani regényíró útját kövezi ki. Tragikus fojtásukkal, végletes vonalvezetésükkel és végzetes végkifejletükkel (*A két nővér*, *Ellopott élet*) vagy – ritkábban – komikus kalandjaikkal (*A bábú*) az eljövendő drámaíróra mutatnak előre. Zaklatott lélekrajzokkal (*Lia*, *Novella*, *A próba*) az érett író pszichológiai érdeklődését, forrongó társadalomábrázolásukkal (*Ellopott élet*, *Salamon tornya*) a készülődő forradalmár szociális érzékenységét vetítik előre.

A kötet borítólapján Déry festőbarátjának, Tihanyi Lajosnak az íróról készített portréja látható. Jó okkal. A kisregény és a novellagyűjtemény együttes tanúságtétele felerősíti az egyes művekben felülő stílus törekvéseket, köztük Déry nyelvének

már itt jelentkező és mindvégig érvényesülő, fokozódó, érlelődő festőiségét.

Thomas Mann *Bevezetés a Varázshegy olvasásához* című előadásában arról ír, hogy a költők, írók „többnyire *voltaképp* valami mások, átalakult festők, grafikusok, szobrászok, építészek”, s magát az írók sorában a zenészekhez sorolja. (*Válogatott tanulmányok*, ford. SZABÓ Ede, Bp., Magvető, 1956, 417.) Déry látásmódja gyakran szembeszökően festői.

Az öngyilkosságra készülő Schwarz úr lelkiállapotát a posztimpreszionista festészet felfűtött színkezelése jellemzi: „rőt” ég, „fekete füstgomolyok” (9), „szép vörös” pisztolytok, „kékfényű kicsi revolver” (11). A szinesztézia a hallásérzeteket láthatóvá teszi: az óra ketyegése olyan, „mint egy kis vonal” (10).

A *Lia* nemcsak epikus ujjgyakorlat, hanem festői kísérlet is. Endrei Tibor nemi kiéhezetttségét, felhevült érzékiségét magyarázkodó kommentár helyett alliterációval is élesre állított érzékletes kép tárgyasítja: „Villámló fehéren fénylik a márciusi nap” (17). A lány alakja impresszionista festmény: „Mögöttem a dombon kis vörös folt jelent meg, egyre nagyobbodva. Egy napernyő volt és alatta egy fehérruhás nő. Karcsú fehér nyaka van és büszke, fekete szemű arca.” (18.) Amikor Lia „kibomlott hajjal”, derékig meztelenül, egy magas ablakban, elérhetetlen távolságban megjelenik, „az egész széles utcán a fekete kalapos férfifejek hogy fordulnak mind felfelé!” (17.) Déry a romantikus tüneményt mechanikusan megsokszorozott realiztikus részletekkel perelteti, és jól szerkesztett tengelyvonalakkal is kiemeli.

Liára várva, jobb híján, Endrei a lány halott anyját képzeletileg maga elé. Az ábrándkép hajlékony kontúrja szecessziós vonal-

rajz: „magas lehetett, igen magas, úgy képelem, mint egy hullámvonal, szürke szemű, apró, gyors kezű, a szőke haja mindig kócos.” (40.)

A Liáról magáról festett fantáziakép szinte preraffaelita és szintén szecessziós vonalvezetésű, kecsesen kúszik, dekoratívvan hajlik, a finom naturalizmus felé is fordul, impresszionisztikusan érzékeny, s a Rossettitől Whistlertől át Szinyei Merse Pálig ívelő korszak alaksejtjeit idézi: „Karja lassú ívben hajlik, kinyíló csipei közül felfelé virágozik karcsúan nyúló dereka, lábai domborúan feszülnek, talán felveti a fejét, mintha nehéz gyümölcsökkel teli fára nézne” (53). A finom naturalizmus és az impresszionizmus határmezsgyéjén tűnik fel Lia akkor is, amikor – amint az árulkodó keresztnevű Endrei Tibor látja és mondja – „otthon fehér ruhában járkál, előtttem fésülködik” (47).

Ám a vágyakozás és várakozás tiszta idillje csak egy-egy beomló pillanat boldog adománya, a kegyelmi állapot hamar elillan. A hangulat képlékenységet a művészi képalkotás is megérzi. A szerelem az írás vetélytársa. Mihelyt fellobban, Endrei Tibor máris fogadkozik: befejezi munkáját. Az impresszionizmus expresszionizmusba, futurista aktivizmusba csap át, a mondatok görcsös kényszerességgel ígéretet kezdnek, rövid vezényszavakká zsugorodnak, felkiáltójelekkel zárulnak, aktív igékkel, igenevekkel dinamizálódnak, szenvedélyesen rohamoznak és vágtatnak, az erőfeszítés meggörbíti, megfeszíti a hátat: „Kész lesz! Összehúzni az idegeket. Kicsire a testet! És a fogakat összeharapni és úgy rohanni előre összegörbülő háttal.” (17.)

Vetélytársa nemcsak a szerelemnek, hanem a szerelmesnek is van. Dr. Kovács Leó orvos fesztelen modorával, költekező

gazdagságával, könnyen érvényesülő befolyásával, pökhendi magabiztosságával szabad utat talál Lia hiúságához, szívéhez. Endrei Tibor ellenszenvét, felgerjedő féltékenységét, vad indulatait Gauguin és Van Gogh nyers alapszíneinek éles ellentétei, a „Nabis”-csoport (Bonnard, Vuillard, Rippl-Rónai) kifejező, dekoratív, szimbolisztikus, posztimpresszionista színkezelése és főként a „Vadak” (Matisse, Derain, Czöbel) expresszív, erős színkontrasztjai fejezik ki – természetesen irodalmi áttételben. Az orvos ápolt körszakálla fekete; ruhája, kalapja, táskája sarga; előadásának plakátja piros (49, 53, 58). Piros a kövezet is nappal (39), s „Éjjel világoskék a város” (59): a helyi színeket az indulat és a hangulat feszültsége átfesti, a meleg és a hideg színek az érzelmi tónus ellentétes sarkpontjain csapódnak ki közös kompozícióban. A szerelmi rivális cigarettafüsttel telített szállodai szobájában „a sarokban ... egy vad színekkel bemázolt, vigyorgó indiai faszobor állt” (53). Csoda-e ezek után, hogy eszelős dühében Endrei agyonüti az orvost, leteperi Liát, lerombolja a védőgátat, és rászabadítja a városra a tengert?

Végletes írás? Éretlen érzések? Kielégületlen érzékiség? Szélsőséges jellemabrázolás? Kiegyensúlyozatlan cselekmény? Szeszélyes szerkezet? Kiforratlan stílus? Minden bizonytalannal.

Erőtéljes írás? Egyéni hang? Intuitív alakrajz? Művészi kifejezőerő? Érzékeny természetleírás? Szuggesztív megjelenítés? Modern látásmód? Érzékletes hangulatfestés? Festői színkezelés? Tehetséges szerzetelenség? Kétségkívül.

Osvát Ernő nem tévedett, amikor Déry Tibort beléptette az irodalomba.

Egri Péter